

С. Ф. Смерічевськийдоктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародної економіки
Національного авіаційного університету

РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

У статті проаналізовано сучасний стан галузі машинобудування України, виділено основні проблеми, що перешкоджають розвитку машинобудівних підприємств. Доповнено класифікацію ризиків машинобудівних підприємств і факторів їх виникнення. Обґрунтовано доцільність застосування механізму ризик-менеджменту на вітчизняних машинобудівних підприємствах.

Ключові слова: ризик, ризик-менеджмент, механізм, машинобудівне підприємство.

Постановка проблеми. Ризик у сучасній економіці вже давно став основним фактором впливу на кінцеві результати господарювання як світових корпорацій, так і українських підприємств. На фоні значної мінливості економічної й політичної ситуації в країні, розширення сфери відносин суб'єктів господарювання, появи нових технологій та інструментів управління сучасні підприємства змушені функціонувати в умовах невизначеності й ризику, тим самим зумовлюючи перехід від традиційних методів управління до методів, які здатні мінімізувати ризик факторів внутрішнього середовища та пом'якшувати вплив факторів зовнішнього середовища, зокрема до ризик-менеджменту.

Машинобудівні підприємства України останнім часом втратили своє пріоритетне становище, ще донедавна виступаючи потужним локомотивом зростання економіки країни й тим інструментом, що давав змогу підвищити її конкурентоспроможність, промисловий потенціал і рівень соціального розвитку. Основною причиною такої ситуації стало зростання зовнішніх ризиків, адже понад 50% власної продукції вони експортували до Росії. Проте додатковими внутрішніми ризиками також є недостатня інноваційна активність, повільне впровадження сучасних технологій і придбання нової техніки, значний рівень зносу наявних засобів, недостатність оборотних коштів тощо.

Недосконалість наявних механізмів управління вітчизняних машинобудівних підприємств, низька конкурентоспроможність на світовому ринку, бар'єри з боку РФ в експорті вітчизняної

продукції, а отже, утрата основного ринку збуту, низка внутрішніх проблем створюють перепони для розвитку галузі, тим самим погіршуючи економічне та соціальне становище країни. Необхідним і важливим завданням, що стоїть перед апаратом управління, є розробка відповідного механізму управління ризиками зовнішнього й внутрішнього середовища, що супроводжують діяльність вітчизняних машинобудівних підприємств, для розробки стратегії управління, котра б урахувала всі ці моменти й була б здатна швидко реагувати на зміни та з мінімальними витратами адаптуватись до них.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ризики є предметом дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців, а саме: В.В. Вітлінського [1], О.М. Левченко [8], І.М. Посохова [11], В.О. Супрун [12], Дж. Мадуро [17]. Ключові аспекти ризик-менеджменту в практиці вітчизняних і зарубіжних підприємств є об'єктом дослідження таких учених, як Т.В. Головач [2], О.В. Джумурат [3], А.П. Задорожня [4], І.В. Кривов'язюк [5; 6], О.М. Кузьмак [7], Б.А. Неслуженко [9], І.С. Побережна [10], І.І. Чонг [16].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на низку праць із цієї проблеми, ґрунтовних досліджень можливості практичного застосування прийомів ризик-менеджменту на вітчизняних машинобудівних підприємствах є обмежена кількість, вивчення самого процесу ризик-менеджменту має фрагментарний характер і поки він недостатньо успішно адаптується до реалій сьогодення.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є обґрунтування доцільності застосування ме-

ханізму ризик-менеджмент на вітчизняних машинобудівних підприємства для підвищення ефективності їх функціонування та конкурентоспроможності на світовому ринку.

Виклад основного матеріалу. Поняття «ризик» з економічних позицій передбачає насамперед втрати чи шкоду, заподіяну майновим правам суб'єкта господарювання, імовірність котрих пов'язується зі станом невизначеності [5, с. 147].

У документі “Working Draft For ISO Guide.Risk Management Terminology”, підготовленому робочою групою ISQ, ризик-менеджмент визначають як «... узгоджена діяльність щодо управління організацією та її контролю з урахуванням ризику (risk-management: co-coordinated activities to direct and control an organization with regard to risk)» [3, с. 72]. Існує багато прикладів успішної реалізації підходів ризик-менеджменту: австралійсько-новозеландський стандарт із ризик-менеджменту AS/NZS 4360:2004 (Australian/New Zealand Standard AS/NZS 4360:2004); стандарт із ризик-менеджменту Федерації європейських асоціацій ризик-менеджменту (Risk Management Standard, FERMA); документи Базельського

комітету: стандарт достатності капіталу «Базель-2» (Basel II) і стандарти управління кредитними, фінансовими й операційними ризиками; комплексні основи ризик-менеджменту в межах усієї компанії (COSO), США (Enterprise Risk Management – Integrated Framework: (COSO, USA)) [2, с. 157–158].

Сучасний стан ризик-менеджменту базується на «концепції прийнятності ризику», згідно з якою метою управління ризиком є отримання максимальної стійкості всіх видів діяльності підприємства шляхом отримання сукупного ризику в заданих стратегією межах розвитку підприємства.

Відповідно до цієї концепції, управління ризиками – це процес, який бере початок на стадії розробки стратегії підприємства, має бути інтегрованим у загальний процес управління у вигляді організаційно незалежного підрозділу, що безпосередньо підпорядковується керівнику підприємства [2, с. 158].

Кінцевою метою такого процесу є створення ефективної й гнучкої системи господарювання в умовах ризику, обмеженості інформаційних, матеріальних, фінансових і трудових ресурсів,

Рис. 1. Класифікація факторів ризику машинобудівних підприємств (адаптовано за [11])

що зумовлює необхідність організації системи ризик-менеджменту, усіх її аспектів, базових принципів і методів управління.

Основним завданням ризик-менеджменту є своєчасне реагування на зміни зовнішнього середовища та вибір раціональних управлінських рішень з метою забезпечення діагностики причин виникнення ризиків, визначення їхньої природи, зниження негативної дії з мінімальними витратами всіх необхідних ресурсів.

Класифікація факторів ризику машинобудівних підприємств є передумовою своєчасного їх передбачення і прийняття управлінських рішень щодо мінімізації їх руйнівного впливу на діяльність машинобудівного підприємства (рис. 1).

Зовнішні фактори утворення є їхньою об'єктивною реальністю, вплив на них є мінімальним, тому основним завданням у цьому плані є постійний моніторинг з метою запобігання та зведення до мінімуму негативного впливу, адже окреме підприємство не може впливати на макросередовище, але має враховувати його вплив під час розроблення стратегії розвитку.

Зовнішні фактори впливу й, відповідно, внутрішні ризики піддаються впливу з боку управлінського апарату, їх можна аналізувати, прогнозувати. Комплекс управлінських рішень у вигляді ризик-менеджменту є тим інструмен-

том, що дасть змогу вчасно виявити ризики, які впливають на роботу підприємства, органічно поєднуючись з іншими сферами – маркетингом, фінансами, виробництвом, матеріально-технічним постачанням тощо, для забезпечення ефективності роботи підприємства в перспективі.

Використання інструментів ризик-менеджменту особливої актуальності набуває для сектора машинобудування України, який є основним компонентом переробної промисловості.

В економічно розвинених країнах на частку машинобудівних корпорацій припадає від 30 до 50% загального обсягу випуску промислової продукції, що забезпечує технічне переоснащення промисловості кожні 8–10 років. При цьому частка продукції машинобудування у ВВП країн Євросоюзу становить 36–45%, США – 10%, Росії – 18%. Щодо України, то питома вага машинобудівних підприємств у промисловій структурі протягом 2011–2013 рр. становила 11,6–15,1%, а в 2014 р. – узагалі 8,7%, що значно менше, ніж у країнах високотехнологічного розвитку.

Дослідження фінансових результатів господарювання машинобудівних підприємств, динаміки їх збитковості у 2009–2014 рр. (таблиця 1) указують на значне погіршення стану, ос-

Таблиця 1

Результати діяльності підприємств машинобудівної галузі України за 2009–2014 рр. (млн грн) [13; 14]

Показник	Рік					
	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Фінансовий результат до оподаткування, млн грн						
Промисловість	-4 760,7	31 579,6	58 892,4	20 924,6	13 698,3	-166 414,0
Машинобудування	1 974,8	7 172,8	15 081,2	13 610,5	5 526,9	-20 501,5
Чистий прибуток/збиток						
Промисловість	-14 192,5	11 889,6	32 229,9	2 592,4	-4 181,1	-17 8730,9
Машинобудування	37,8	4 235,5	10 777,9	9 268,8	2 768,6	-22 380,2
Підприємства, що отримали прибуток, у % до загальної кількості підприємств						
Промисловість	59,7	59,2	62,6	62	63,3	63,3
Машинобудування	60,7	62,4	67,7	66,1	65,2	64,7
Сума прибутку, млн грн						
Промисловість	43 697,4	69 269,5	107 006,8	84 402,8	81 336,9	76 253,3
Машинобудування	8 359,7	10 810,1	18 299,9	16 311,1	9 597,8	9 841,6
Підприємства, які зазнали збитку, у % до загальної кількості підприємств						
Промисловість	40,3	40,8	37,4	38	36,7	36,7
Машинобудування	39,3	37,6	32,3	33,9	34,8	35,3
Сума збитку, млн грн						
Промисловість	48 458,1	37 689,9	48 114,4	65 478,2	67 638,6	24 2667,3
Машинобудування	6 384,9	3 637,3	3 218,7	2 700,6	4 070,9	30 343,1

новними причинами чого є загальний занепад економіки в умовах агресії з боку Росії, відсутність дієвих програм розвитку машинобудівної промисловості, створення сприятливих умов для стимулювання розвитку з боку держави, зростання конкуренції на міжнародних ринках тощо. Чистий збиток великих і середніх підприємств за видами промислової діяльності за січень – вересень 2015 р. загалом по промисловості становив 90 283,3 млн грн, тоді як у машинобудуванні – 8 505,9 млн грн.

Водночас спад ділової активності, посилення податкового та законодавчого маневрування, зростання цін – усі умови є визначальними для формування вискоєфективного механізму ризик-менеджменту, що зумовить покращення економічного стану підприємства, основним завданням якого буде не уникнення ризику взагалі, а оцінювання, передбачення та зведення до мінімуму його негативних наслідків [9].

Утрата доступу до ринку Росії як основного ринку збуту призвела до того, що український уряд опинився перед вибором однієї зі стратегічних альтернатив: політики невтручання, консервації сектора чи модернізації. Стратегія невтручання зумовлює ризик втрати економічного базису та потенціалу сектора, консервативна стратегія не вирішує проблеми конкурентоспроможності сектора, а стратегія модернізації є вдалим поєднанням ринкових сил і державного

втручання. Однак стратегія модернізації вимагає часу для її розробки та реалізації, короткострокові заходи для захисту економічного базису й потенціалу сектора, як решта стратегій, пов'язана з ризиками [15].

Якісний ризик-менеджмент може здійснюватись за умови наявності повної необхідної інформації, що потрібна для прийняття управлінських рішень, адже брак інформації, її недостатність чи недостовірність призведуть до суб'єктивізму оцінювання, зниження ефективності управлінських рішень [7, с. 165].

Економічно розвинуті країни активно практикують застосування комплексних інформаційних систем ризик-менеджменту як важливого елемента управління підприємством, особливо у сфері машинобудування, з метою підвищення оперативності і якості оброблення інформації, необхідної для прийняття управлінських рішень як в окремих структурних підрозділах, так і всього підприємства.

Тому структурна схема ризик-менеджменту на сучасному машинобудівному підприємстві набуває вигляду, поданого на рис. 2. Ця схема повинна передбачати здійснення кількісного та якісного оцінювання ризиків підприємства для кожного варіанта його дій [6, с. 251].

Водночас існує низка проблем упровадження інформаційних технологій (далі – ІТ) у практику машинобудівних підприємств, що пов'язано зі

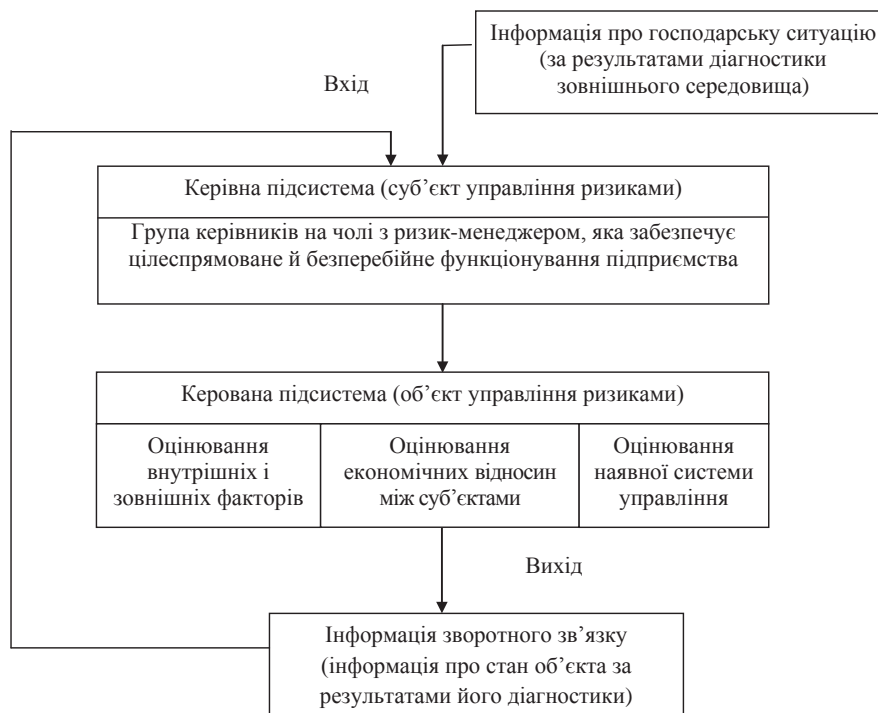

Рис. 2. Рекомендована схема ризик-менеджменту на машинобудівних підприємствах

збільшенням обсягу технологічних пропозицій, які потребують значних інвестицій, зміною ролі ІТ у господарській діяльності багатьох підприємств, зростанням витрат у сфері ІТ. Основними чинниками, які впливають на впровадження ІТ у сфері машинобудування, пов'язані з ризик-менеджментом, є такі: відсутність єдності у визначенні й уживанні економічного поняття інформаційного забезпечення ризик-менеджменту; необхідність урахування галузевих особливостей, що впливають на стан інформаційного забезпечення ризик-менеджменту підприємств; відсутність системного підходу до формування індивідуального набору інформації, яка надходить керівникові для ухвалення рішень, з урахуванням його компетенції; проблема оцінювання якості ризик-менеджменту.

Ефективним і доцільним буде інтеграція інформаційних технологій у систему ризик-менеджменту на рівні функціональних підрозділів, що дасть змогу усунути вузькі місця в роботі підрозділу, збільшити продуктивність праці, якість виконання функцій, здійснювати контроль за виникненням ризиків з метою усунення негативної дії, забезпечуючи можливість їх прогнозування, підвищення прозорості й керованості [8].

Інтеграція ризик-менеджменту в загальний процес управління виражається, зокрема, у

тому, що до управління ризиками залучаються практично всі підрозділи компанії: до ідентифікації й аналізу ризику представники функціональних підрозділів залучаються як експерти; вони ж займаються розробкою заходів щодо управління – своїми ризиками та власне управлінням ними (тобто моніторингом їх рівня, реалізацією заходів щодо запобігання настанню й ліквідації наслідків ризикових подій) [10, с. 206].

Ураховуючи сукупність факторів, які зумовлюють характер відносин між різними складовими процесами ризик-менеджменту, пропонуємо застосування відповідного механізму його реалізації на машинобудівних підприємствах на засадах функціонального підходу (рис. 3).

Висновки і пропозиції. На сучасному етапі розвитку, який характеризується значним впливом факторів невизначеності й ризику, особливу роль починає відігравати система управління підприємствами, призначення якої – забезпечити мінімізацію руйнівного впливу ризиків на діяльність суб'єктів господарювання. І першочергово це стосується сфери машинобудування, де діють підприємства, на яких зосереджено значну частину високотехнологічного обладнання, які здатні генерувати інновації та забезпечувати високу конкурентоспроможність промислового комплексу будь-якої країни.

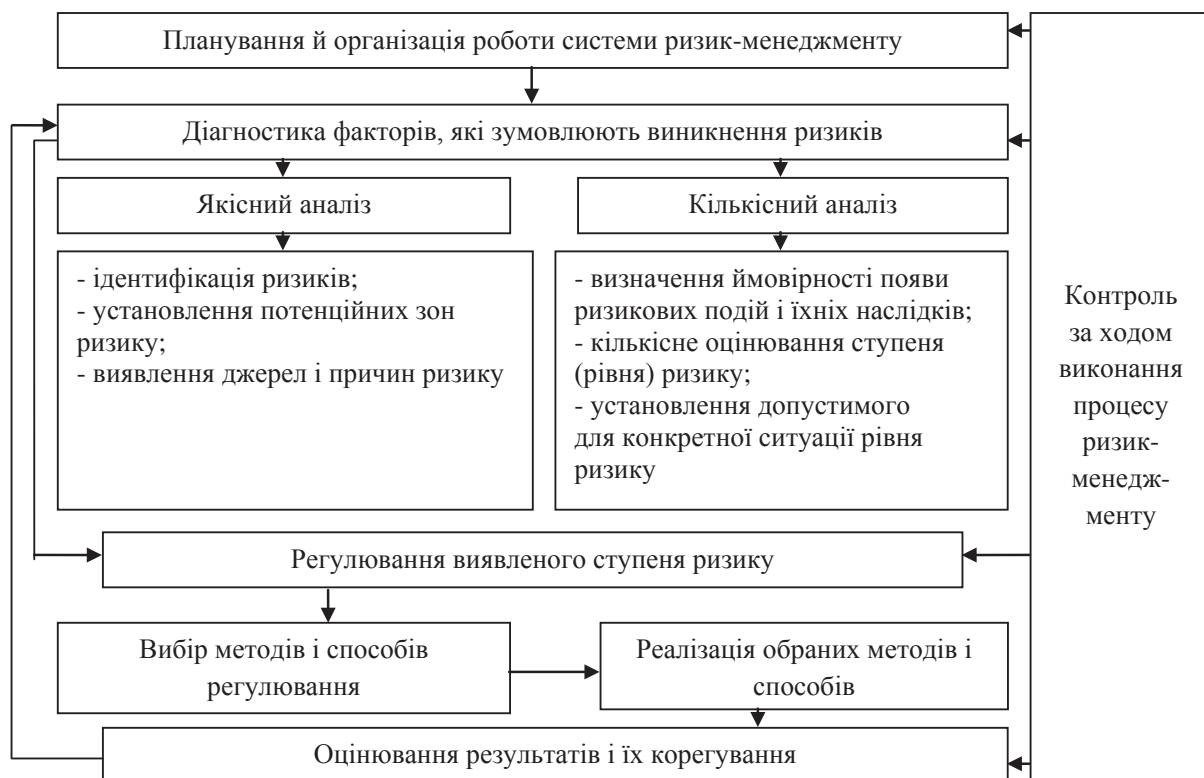

Рис. 3. Механізм реалізації ризик-менеджменту машинобудівних підприємств (функціональний підхід)

Для вітчизняних машинобудівних підприємств характерне значне погіршення результатів їх господарювання, що зумовлено впливом як внутрішніх, так і зовнішніх ризиків на їхню діяльність. Невизначеність роботи підприємств галузі машинобудування вимагає формування ефективної системи ризик-менеджменту, що дасть змогу забезпечити стійкість економічного розвитку підприємства, вчасно виявляти фактори ризику, які впливають на роботу суб'єктів господарювання, була б адаптивною до специфічних особливостей їхньої діяльності.

Реалізація системи ризик-менеджменту як генеруючого елемента стратегічного управління, як процесу, дотриманням якого забезпечується планування та організація роботи системи управління ризиками, діагностика факторів, що зумовлюють виникнення ризиків різного роду, регулювання виявлених ризиків за допомогою відповідних методів і способів управління з метою максимальної ефективності кожного кроку й, відповідно, усієї діяльності підприємства загалом, а також належний контроль за ходом реалізації запрограмованих кроків із мінімізації та уникнення дії ризиків у майбутньому, є суттєвим підґрунтям для подальшого успішного функціонування машинобудівних підприємств.

Отже, упровадження в практику машинобудівних підприємств рекомендованої технології ризик-менеджменту дасть змогу забезпечити можливість управління ризиками та підвищить конкурентоспроможність підприємства в умовах невизначеності.

Перспективи подальших розвідок мають спрямувати увагу дослідників на розробку заходів щодо протидії руйнівним наслідкам впливу ризиків у напрямі формування системи ризик-менеджменту, увага якої буде спрямована на забезпечення досягнення тактичних і стратегічних цілей діяльності машинобудівних підприємств із використанням методів проблемно-цільового та програмно-цільового управління.

Список використаної літератури:

- Вітлінський В.В. Аналіз, моделювання та управління економічними ризиками : [навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни] / В.В. Вітлінський, П.І. Вереченко. – К. : КНЕУ, 2000. – 292 с.
- Головач Т.В. Ризик-менеджмент: зміст і організація на підприємстві / Т.В. Головач, А.Б. Грушевицька, В.В. Швид // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 3. – С. 157–163.
- Джумурат О.В. Етапи реалізації ризик-менеджменту / О.В. Джумурат // Митна безпека. – 2010. – № 1. – С. 70–77.
- Задорожня А.П. Фінансовий ризик-менеджмент як складова системи ефективного фінансового менеджменту / А.П. Задорожня // Збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Актуальні проблеми менеджменту в сучасних глобалізаційних процесах» (м. Ірпінь, 7 квітня 2015 р.). – Ірпінь : Видавництво Національного університету ДПС України, 2015. – С. 154–156.
- Кривов'язюк І.В. Антикризисне управління підприємством: [навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів] / І.В. Кривов'язюк. – К. : Кондор, 2008. – 366 с.
- Кривов'язюк І.В. Функціонування та розвиток підприємств в умовах кризи: системно-аналітичний підхід : [монографія] / І.В. Кривов'язюк. – Луцьк : Волиньполіграф, 2012. – 392 с.
- Кузьмак О.М. Ефективна система ризик-менеджменту як дієвий засіб забезпечення стійкості банківських установ / О.М. Кузьмак // Вісник Хмельницького національного університету. – 2013. – № 2. – С. 164–166.
- Левченко М.О. Використання інформаційних технологій в управлінні ризиками машинобудівних підприємств / М.О. Левченко // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 4. – С. 305–311.
- Неслуженко Б.А. Організація ризик-менеджменту підприємствами України в сучасних умовах / Б.А. Неслуженко // Збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Актуальні проблеми менеджменту в сучасних глобалізаційних процесах» (м. Ірпінь, 7 квітня 2015 р.). – Ірпінь : Видавництво Національного університету ДПС України, 2015. – С. 39–42.
- Побережна І.С. Інтеграція системи ризик-менеджменту в загальний процес управління підприємством / І.С. Побережна // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2011. – № 4. – С. 204–207.
- Посохов І.М. Дослідження факторів ризику корпорації / І.М. Посохов // Бізнес Інформ. – 2012. – № 8. – С. 207–211.
- Супрун В.О. Моделі антикризового управління машинобудівним підприємством в умовах довготривалої економічної кризи / В.О. Супрун // Фінансовий простір. – 2015. – № 2 (18). – С. 417–421.
- Фінансові результати підприємств до оподаткування за видами промислової діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2013/fin/fin_rez/fr_ed/fr_ed_u/fr_ed_0313_u.htm.

14. Чистий прибуток (збиток) великих та середніх підприємств за видами промислової діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2014/fin/chpr/chpr_pr/chpr_pr_u/chpr_pr_0114_u.htm.
15. Сектор машинобудування в Україні: стратегічні альтернативи і короткострокові заходи з огляду на припинення торгівлі з Росією / [Д. Шаха, Р. Джуччі, Д. Науменко, А. Ковальчук] // Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. Німецька консультативна група. – Берлін/Київ, 2014. – 21 с.
16. Chong Y.Y. Investment Risk Management / Y.Y. Chong. – Chichester : John Wiley & Sons, 2004. – 210 p.
17. Madura J. International Financial Management / J. Madura. – 4th ed. – New York: West Publishing Company, 2007. – 728 p.
-

Смеричевский С. Ф. Риск-менеджмент машиностроительных предприятий Украины в современных условиях хозяйствования

В статье проанализировано современное состояние отрасли машиностроения Украины, выделены основные проблемы, препятствующие развитию машиностроительных предприятий. Дополнена классификация рисков машиностроительных предприятий и факторов их возникновения. Обоснована целесообразность применения механизма риск-менеджмента на отечественных машиностроительных предприятиях.

Ключевые слова: *риск, риск-менеджмент, механизм, машиностроительное предприятие.*

Smerichevsky S. Risk management of Ukrainian machine-building enterprises in current economic conditions

The current state of branch of mechanical engineering of Ukraine was analyzed, the main problems that hinder the development of engineering enterprises were allocated in the article. The classification of risks of engineering companies and factors of their occurrence was supplemented. The necessity of application of the mechanism of risk management in national engineering enterprises was substantiated.

Key words: *risk, risk management, mechanism, machine-building enterprise.*